

OSEBNOST

doc. dr. Kristijan Musek Lešnik

26.11.2014

Ocenjevanje znanja

- Jan Amos Komensky (1592-1670)
- Šolske ocene – prototip ocenjevalne lestvice

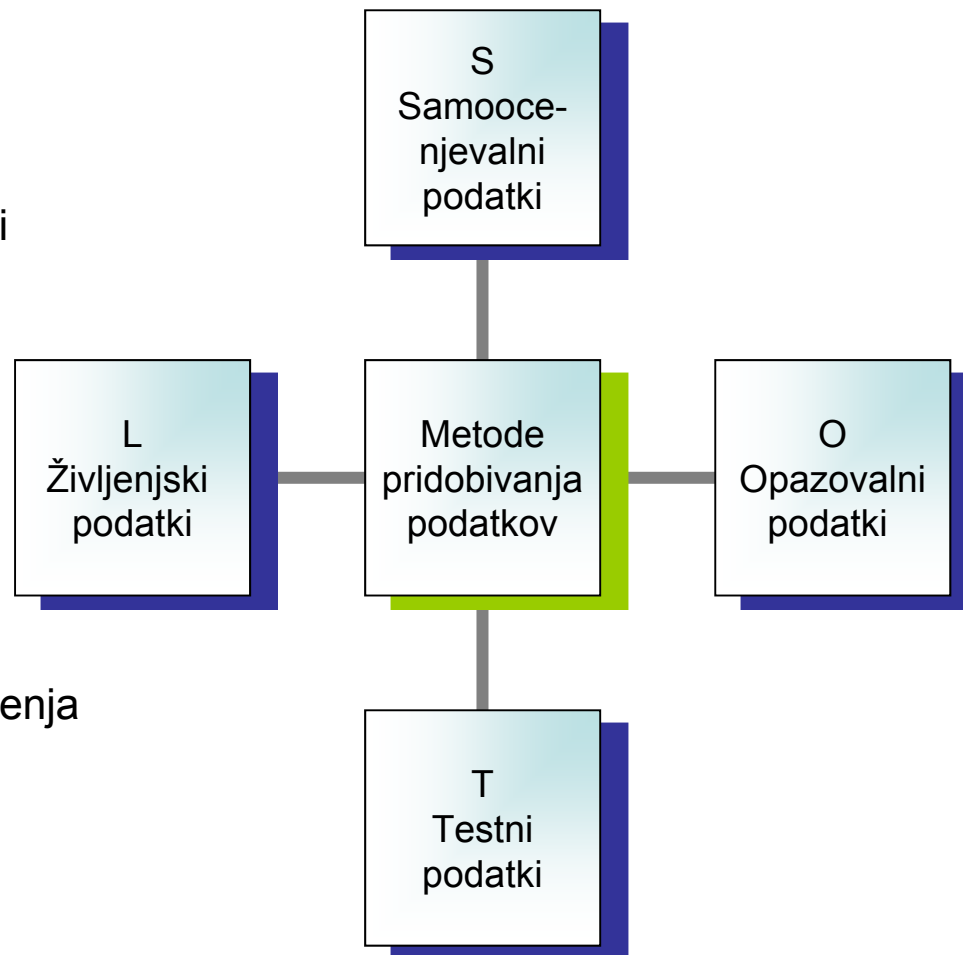
Medicinska/klinična diagnostika

- Emil Kraepelin (1865-1926)
 - opredelitev shizofrenije,
 - ločevanje shizofrenije in manično-depresivne psihoze.
- DSM IV - R

Metode pridobivanja podatkov

- Samoocenjevalni podatki (S)
 - Lestvice
 - Vprašalniki
- Opazovalni podatki (O)
 - Profesionalni opazovalci
 - Dobri poznavalci
 - Več opazovalcev, poznavalcev (različne perspektive)
- Testni podatki (T)
 - Preskusi, testi
 - Projekcijske tehnike
 - Fiziološka in druga merjenja
- Življenjski podatki (L)
 - Življenjski dogodki

Preskusi sposobnosti - pionirji

- Francis Galton (1822-1911)
 - zanimanje za sposobnosti in značaj (predlogi za merjenje enega in drugega)
 - Intelligentnost:
 - Se podeduje podobno kot telesne značilnosti
 - Človekova evolucija proti vedno večji inteligentnosti
 - Predlagal uporabo metod za identifikacijo intelligentnih oseb
 - Fiziološki koncept inteligentnosti (hitrost možganskih procesov)
 - Antropometrični laboratorij v Londonu
 - Reakcijski časi, asociacijski časi
 - Testne naloge
 - Razočaranje nad neposrednimi indikatorji inteligentnosti
 - Nizke korelacije med reakcijskimi časi in ocenami inteligentnosti
- McKeen Cattell, Clark Wissler – nadaljevanje “mentalnega testiranja”
 - testno merjenje – nepomembna povezanost z akademskim uspehom
 - sledi upad zanimanja za nevrofiziološki pristop k testiranju inteligentnosti

Alfred Binet (1857-1911)

- Praktični cilj – izbor otrok, primernih za redno šolanje
- Princip merjenja inteligentnosti
 - Reševanje umskih problemov
 - Težavnost nalog
 - Pravilnost in nepravilnost rešitev
- Ustrezna logika merjenja
 - graduacija nalog po težavnosti
 - pojem umske starosti
 - binetariji, standardizacije in norme

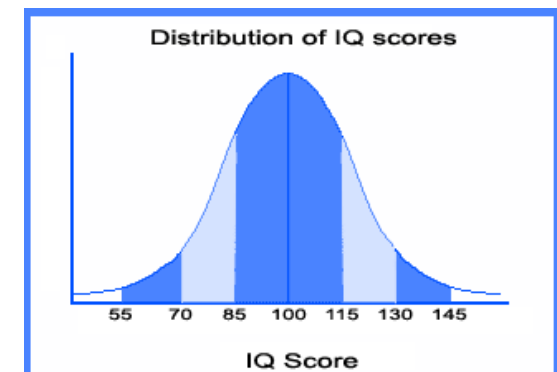

Poznejši razvoj

- William Stern (1822-1911)
 - pojem IQ

$$IQ = \frac{MS}{KS} \times 100$$

- Binetariji
 - Nemčija, ZDA, drugi
 - Terman (1877-1956)
 - Stanford-Binet
 - študija nadarjenih otrok

Poznejši razvoj

- Novi testi inteligentnosti
 - Yerkes (1876-1956)
 - skupinski testi
 - Verbalni (Army alpha)
 - Neverbalni (Army beta)
 - Wechsler (1896-1981)
 - klinični test (WB, WISC, WAIS)
 - Individualno testiranje
 - Verbalni in neverbani del
 - Vsak več podtestov
- Odvisnost od teorij inteligentnosti
 - Merjenje g faktorja in IQ (Spearmanova teorija in matrični testi)
 - Merjenje skupinskih faktorjev (Thurstonova teorija)
 - Merjenje multiplih faktorjev (Gardnerjeva teorija)

Tipi, vrste in oblike preskusov sposobnosti

- vrsta sposobnosti
 - inteligentnost
 - ustvarjalnost
 - emocionalna (socialna, praktična, moralna) inteligentnost
 - specifični talenti in sposobnosti
 - senzorne, motorične in psihomotorične sposobnosti
- preskusi moči in hitrostni preskusi
- individualni in skupinski preskusi
- računalniško vodeni preskusi

Projekcijske tehnike

- Osnovna ideja – projekcija psihičnih vsebin v nestrukturirano gradivo
- Začetniki:
 - Carl Gustav Jung (1975-1961)
 - Hermann Rorschach (1884-1929)
- vrste projekcijskih tehnike:
 - asociativne tehnike
 - tehnike kreacije
 - tehnike dopolnjevanja
 - tehnike risanja in pisanja
 - igralne tehnike

Uporabnost projekcijskih tehnik

- vprašljivost projekcijske hipoteze
- nezadostne merske karakteristike
 - zelo problematične veljavnost, zanesljivost, objektivnost in občutljivost
 - kaj sploh merijo?
 - ne merijo zanesljivo
 - tolmačenje je subjektivno
 - podatki so neprecizni, v glavnem kvalitativni (nominalni nivo), ni jasnih norm in kvantitativnih meril
- uporabne so kot tehnike širokega spektra
 - vir kvalitativnih informacij
 - dopolnjevanje z mersko ustrežnejšimi tehnikami

Samoocenjevalni podatki

- vprašalniki
- lestvice
- inventarji

Začetniki

- Francis Galton (1822-1911)
- Robert Sessions Woodworth (1869 - 1962)
 - Personal Data Sheet – vprašalnik emocionalne stabilnosti (rekruti med 1. svetovno vojno)

Princip uporabe vprašalnikov

- Identifikacija in opis občutij in vedenja (NE REŠEVANJE PROBLEMOV!- prevladujoč način reagiranja, pri testih sposobnosti najboljša možna izvedba)
- akumulacija postavk
 - koliko?
 - da se zagotovijo merske karakteristike (npr. veljavnost in zanesljivost) - dovolj vprašanj, da zajamemo vse pomembne aspekte merjenega pojava in da zagotovimo dovolj veliko zanesljivost odgovorov
- vrednotenje postavk
 - vsota točkovnih vrednosti je mera dimenzije
 - ne gre za težavnost in pravilnost odgovorov!
- standardizacija, norme, profili

Vprašalniška premisa

- Vsebinska veljavnost
- Kriterijska veljavnost
 - O veljavnosti ne odloča vsebina, temveč korelacija s kriterijem
 - Konvergentna in diskriminativna veljavnost
 - Npr. test nevroticizma visoko pozitivno korelira z drugimi merami nevroticizma in visoko negativno z merami psihičnega zdravja

Točnost samoocenjevanja

- v mnogih pogledih samega sebe najbolj poznamo
- toda tudi slepa pega
- pristranost v odgovorih
 - socialna zaželenost
 - druge naravnosti
 - stereotipije
- različne interpretacije vprašanj in odgovorov
- Barnumov učinek
 - lastnosti, ki so prisotne pri vseh (malo pozneje)
- kontrolne lestvice (lie skale)

Kdaj smo in kdaj nismo dobri samoocenjevalci?

- SMO:
- Ko gre za lastnosti, ki jih pogosto opažamo, jih dobro prepoznavamo in lahko njihovo pojavnost pri nas primerjamo s pojavljanjem pri drugih
- NISMO:
- Ko gre za lastnosti, ki so prestižnega pomena (zaželene si bolj, nezaželene pa manj prisojamo)
 - Socialna zaželenost (težnja po odobravanju)
 - Pozitivna (samo)iluzija
 - Sebislužna pristranost
- Ko se pojavljajo napake ocenjevanja (npr. halo učinek, učinek simpatije...)
- Ko se pojavljajo naravnosti in stereotipije (slogi) odgovarjanja
 - pritrjevanje in negativizem
- Ko gre za različne interpretacije vprašanj in odgovorov (?)
- Ko gre za pojave, ki jih ni mogoče zajeti s samoocenjevalnimi tehnikami (npr. zelo kompleksnih doživljanj) (?)
- Ko gre za pojave, ki jih je težko opazovati in ocenjevati

Kontrolne lestvice

- Kontrola socialne zaželenosti
 - Ali ste se že kdaj v življenju zlagali? DA NE
 - Ste si že kdaj prisvojili nekaj, za kar ste vedeli, da pripada drugemu? DA NE
 - Se pri jedi vedno obnašate tako, kot zahteva bonton? DA NE
- Druge kontrolne lestvice
 - Kontrolne lestvice MMPI (L - lestvica lažnivosti –nenamernost, F – lestvica deviantnosti (npr. vse zakone bi bilo potrebno ukiniti), K – obrambni odzivi (klinična skupina, ki ima normalen profil na MMPI – popravek ostalih lestvic) MMPI-2 (567)

Koliko vas pripada temu tipu osebnosti?

- Želite si, da bi vas drugi ljudje imeli radi in vas občudovali, pa vendar ste tudi kritični do sebe. Čeprav imate nekatere osebnostne šibkosti, ste jih v splošnem zmožni premagovati in obvladovati. Imate določene sposobnosti, ki so znatne, pa jih še niste dovolj izkoristili. Medtem ko ste navzven disciplinirani in samokontrolirani, ste v notranjosti lahko tudi zaskrbljeni in negotovi. Včasih resno dvomite, ali je bila vaša odločitev ali vaše dejanje pravilno. Radi imate določeno mero sprememb in raznolikosti, ovire in omejitve pa vas spravljajo v nezadovoljstvo. Kar ponosni ste na to, da znate neodvisno razmišljati in da ne sprejemate stališč in mnenj drugih brez zadovoljivih dokazov. Ugotovili ste že, da ni modro, če se preveč razkrivate drugim. So trenutki, ko ste ekstravertni, zgovorni in družabni in spet tudi trenutki, ko ste introvertni in zadržani. Nekatere vaše ambicije in pričakovanja so malce nerealistična.

Včasih veljavnost ni dovolj

Forer gave a personality test to his students, ignored their answers, and gave each student the above evaluation. He asked them to evaluate the evaluation from 0 to 5, with "5" meaning the recipient felt the evaluation was an "excellent" assessment and "4" meaning the assessment was "good." The class average evaluation was 4.26. That was in 1948. The test has been repeated hundreds of times with psychology students and the average is still around 4.2 out of 5, or 84% accurate.

- Forerjev (Barnumov) učinek
- Uporaba ohlapnih, za vse veljavnih opisov doživljanja in obnašanja
 - Kako naredimo vtis, da smo sijajen poznavalec in diagnostik osebnosti
- Je podlaga šarlatanskega osebnostnega ocenjevanja (astrologija in druge mantike)
 - Forer (1948) je besedilo pobral iz horoskopa
 - Psihologi se moramo varovati barnumovskega pristopa
- Ocenjevanje mora biti tudi distinktivno, diskriminativno, zajeti mora razlike med nami

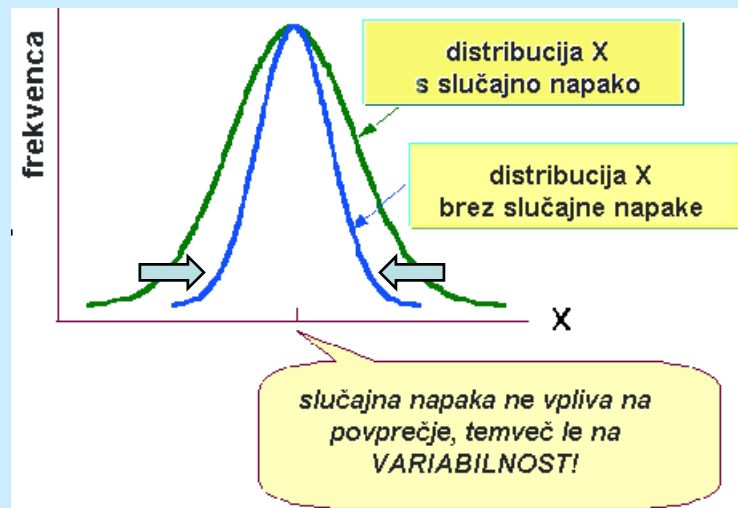
Manjšanje napake ocenjevanja

- slučajna napaka
- sistematična napaka
- obe sta v običajnem ocenjevanju veliki, v znanstveno utemeljenem ocenjevanju in merjenju ju skušamo zmanjšati

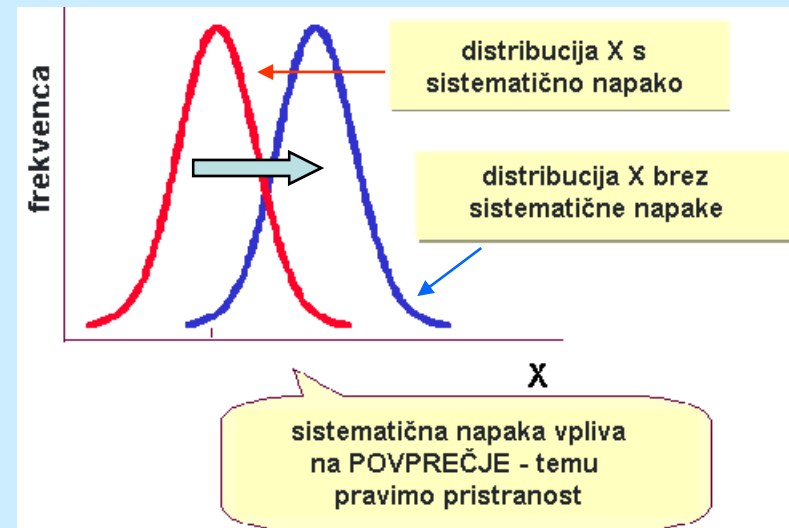
$$X = T + e_r + e_s$$

Slučajna in sistematična napaka

Primeri: nepozornosti v merjenju; individualna napačna razumevanja vprašanj; slučajna odstopanja, tudi če so velika, se pojavljajo v obeh smereh, tako da to ne vpliva na aritmetično sredino
TODA: majhno število slučajnih odstopanj lahko vpliva tudi na povprečje!

Primeri: merjenje telesne višine v čevljih; merjenje inteligentnosti pri poznavanju testa, utrujenosti...; merjenje nezaželenih osebnostnih lastnosti pri vplivu socialne zaželenosti, vpliv navodil na reševanje testov (gre za enak vpliv zaželenosti, poznavanja, utrujenosti...).

Odpravljanje virov napake

- Načini odpravljanja napak
 - sistematično opazovanje
 - večkratno ponavljanje in preverjanje
 - večji vzorci
 - reprezentativni vzorci
- Bistveno je:
 - ujemanje ocen s predmetom ocenjevanja
 - veljavnost (notranja, zunanja)
 - objektivnost (več opazovalcev)
 - zanesljivost
 - druge merske karakteristike

PARADIGME RAZISKOVANJA OSEBNOSTI

- Metode psihologije osebnosti
- Kvalitativno raziskovanje in njegove paradigme
 - Klinični pristop in študije primera
 - Psihobiografski pristop
 - Projekcijski pristop
- Kvantitativno raziskovanje in njegove paradigme
 - Študije dvojčkov
 - Razvojne študije
 - Eksperiment, kvazieksperiment, naravni eksperiment
 - Korelacijsko raziskovanje
 - Multivariatno raziskovanje
 - Multivariatni vzročni modeli

- Kako določamo in ugotavljamo osebnost (osebnostne lastnosti)
 - Kako jih ocenjujemo in merimo
- Kako ugotavljamo odnose in zveze med osebnostnimi spremenljivkami
 - Kako raziskujemo osebnost

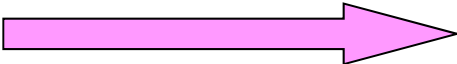
OCENJEVANJE
(DIAGNOSTIKA)
OSEBNOSTI

RAZISKOVANJE
OSEBNOSTI

Metode psihologije osebnost

- Naš model odnosa osebnost – obnašanje moramo obrniti
- Osebnost kot izvor obnašanja
 - Relevantno za koncept osebnosti
- Iz obnašanja sklepamo na osebnostne lastnosti
 - Relevantno za metode osebnosti (ocenjevanje in raziskovanje osebnosti)

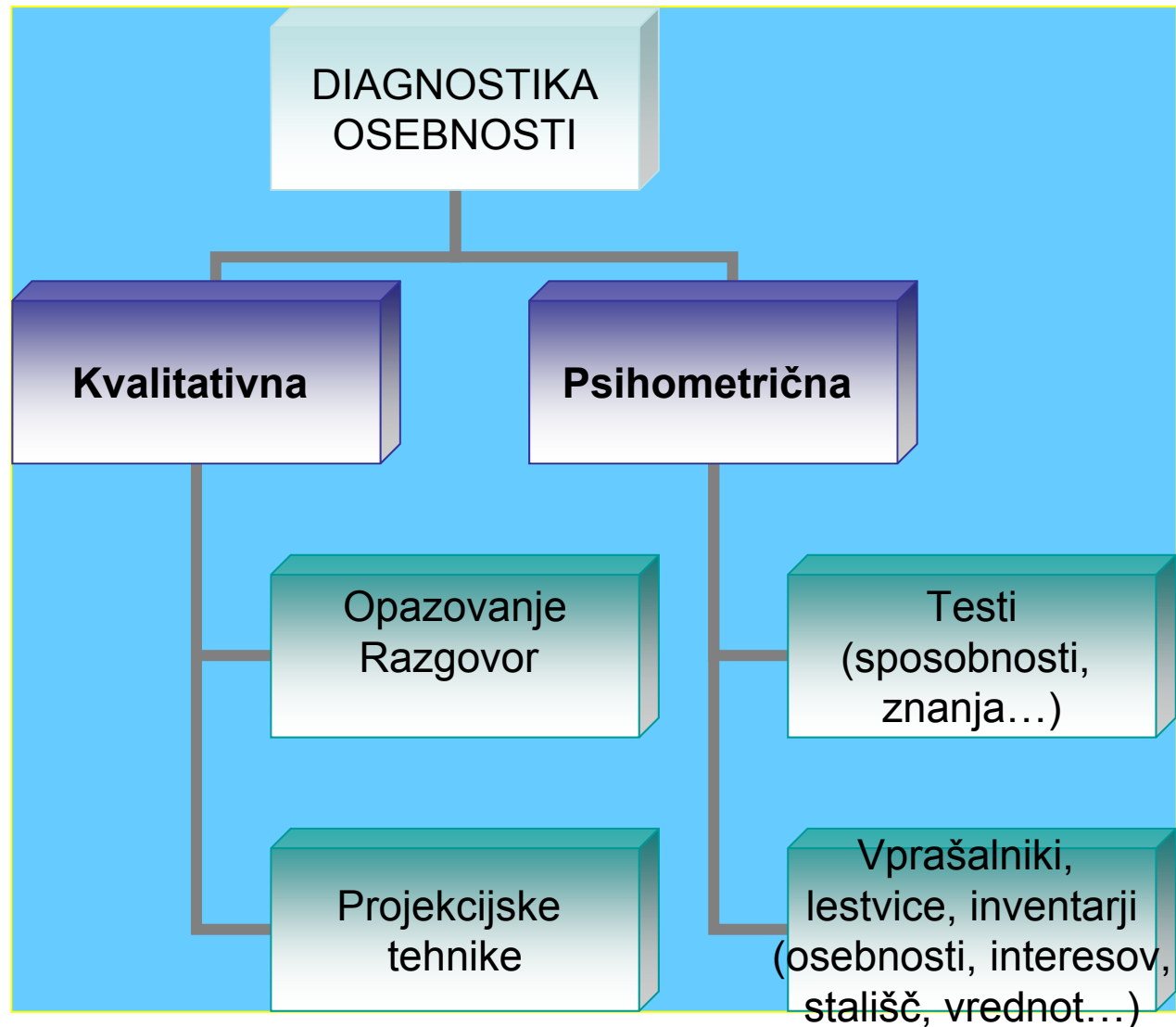
OSEBNOST **OBNAŠANJE**
KAJ JE OSEBNOST? TO, KAR VPLIVA NA OBNAŠANJE.

OBNAŠANJE **OSEBNOST**
KAKO UGOTAVLJAMO OSEBNOST? Z USTREZNIMI NAČINI OBNAŠANJA.

Glavne metode ocenjevanja (diagnostike) osebnosti

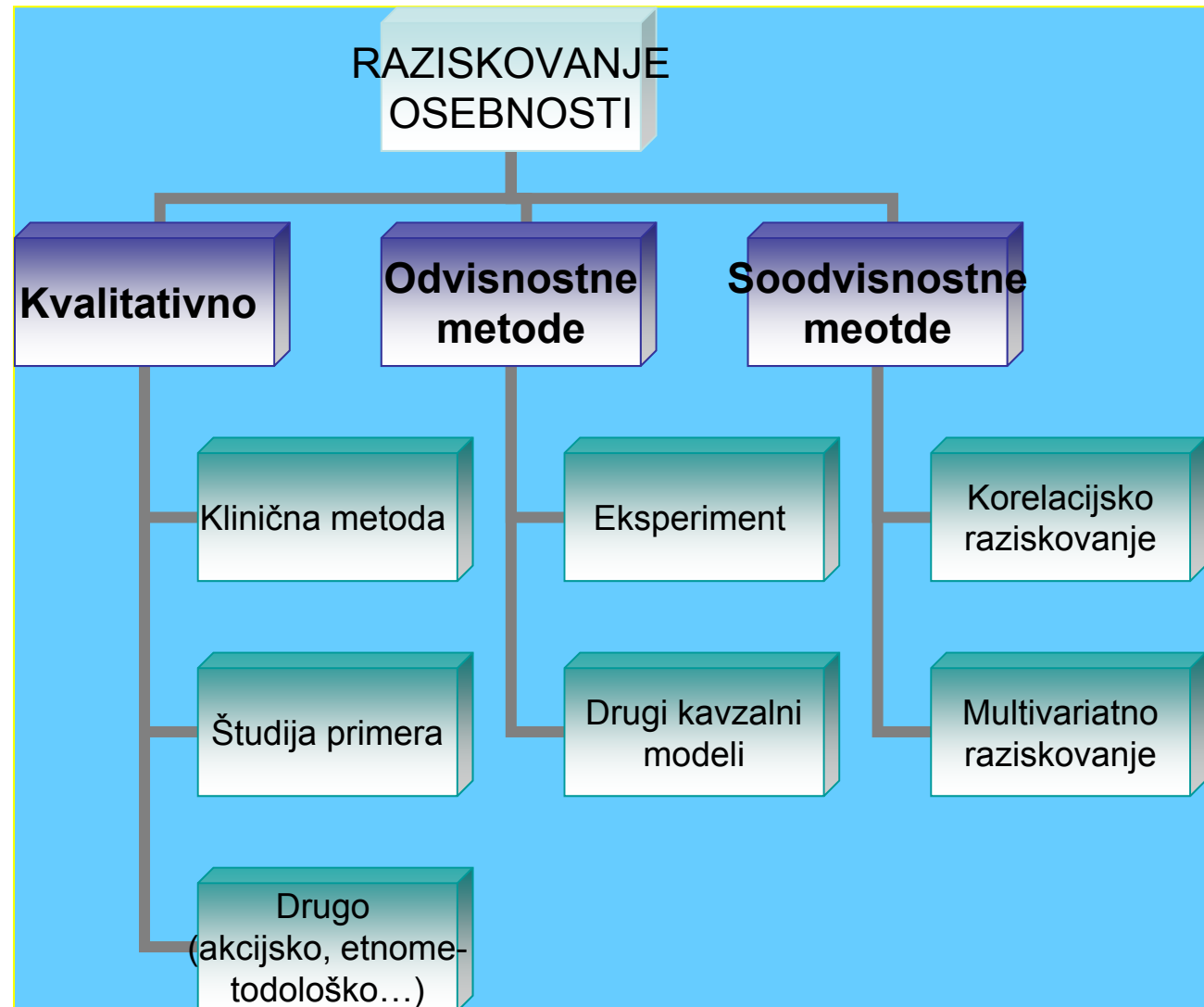
- Določanje kvalitete in kvantitete osebnostnih spremenljivk
 - Ocenjevanje
 - Merjenje
- Prizadevamo si, da bi uporabljali psihometrično utemeljene metode
 - Izpolnjene merske karakteristike

Glavne metode raziskovanja osebnosti

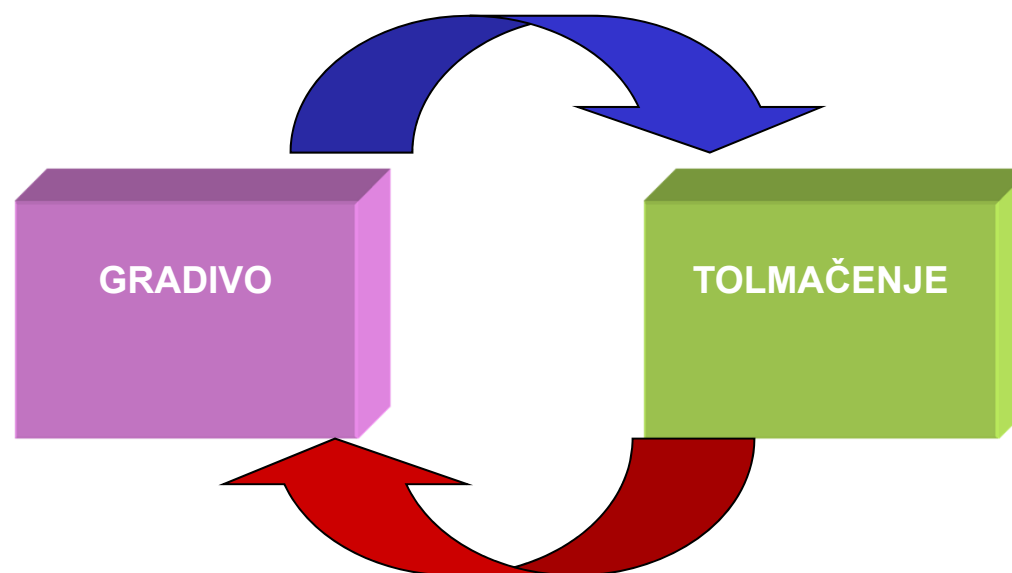
- Preverjanje odnosov med osebnostnimi spremenljivkami
- Zlasti korelacijskih in vzročnih
- Tesna povezava z diagnostičnimi metodami
 - Odnose med spremenljivkami lahko raziskujemo šele, ko znamo spremenljivke dobro meriti

Kvalitativne metode

- Opazovanje
 - klinično opazovanje
 - etnometodološke metode
 - opazovanje z udeležbo
- Razgovor
 - klinični razgovor
 - usmerjena anamneza
- Študija primera
- Akcijsko raziskovanje
- Obdelava podatkov
 - Tolmačenje smisla (hermenevtika)
 - Globinska hermenevtika
 - Analiza vsebine

+ in – kvalitativnih metod

- Prednosti in pomanjkljivosti kvalitativnega ocenjevanja in raziskovanja
 - naravnost, ni kontrole in merjenja
 - fenomenološke, notranje razsežnosti (pomen, smisel, teorija)
- Problemi kvalitativnega ocenjevanja
 - subjektivnost, večsmiselnost, cirkularnost, nepreciznost
- “Flower power” učinek
 - sliši se lepo, vendar nima veljavnosti

"Ker je kvalitativno raziskovanje na vsakem koraku odvisno od spretnosti, izvežbanosti, bistrosti in sposobnosti raziskovalca, je kvalitativna analiza na koncu stvar analitičnega uma in sloga raziskovalca. Človeški dejavnik je velika moč in temeljna šibkost kvalitativnega raziskovanja in analiziranja." (Patton (1990, str. 372))

Paradigme kvalitativnega raziskovanja osebnosti

- Klinično raziskovanje in študija primera
- Psihobiografski pristop
- Projekcijski pristop z analizo vsebine

Klinični pristop in študije primerov

- Klinična metoda
 - Opazovanje, spraševanje (razgovor)
 - Natančno beleženje
 - Osredinjanje na ključne teme
- Študije primerov
 - Freudovi primeri
 - Ana O. (Bertha Pappenheim; terapija)
 - Dora (spolni konflikt - histerija)
 - Mali Hans (fobija)
 - Volčji človek (fobija)
 - Podganji človek (obsesija)
 - Schreber (paranoja)
 - Dora = Ida Bauer (1882-1945)
 - 1900, 18 let, histerični simptomi (dispneja, histerično dušenje, afonija, depresija, samomorilne grožnje)
 - simptomi po provokativni situaciji (potlačene spolne težnje do družinskega prijatelja, "Gospoda K.")
 - izhodišče za koncepcijo histerije in za psihoanalitsko terapijo
 - terapevtski neuspeh (Dora prekine terapijo)

Psihobiografski pristop

- Psihobiografski in naratološki pristop (življenjska zgodba)
- Freud
 - Da Vinci, Mojzes
- Fromm
 - Med drugimi npr. analiza Hitlerja
- Erikson
 - Psihohistorija
- Maslow
 - biografska analiza samoaktualiziranih oseb

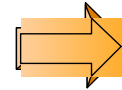
Projekcijski pristop – analiza vsebine

- Priljubljen pristop Henryja Murraya in sodelavcev
- Raziskovanje storilnostne motivacije
- TAT preskus
 - Storilnostne teme in motivi
- Analiza vsebine
 - Tematika
 - Heroj
 - Njegova odzivanja, lastnosti, motivi, stališča, konflikti, obrambne reakcije
 - Odnosi z drugimi
 - Dinamika dogajanja: motivi in konflikti
 - Druge osebe
 - Zapleti
 - Razpleti

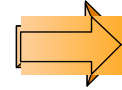

Kvantitativno raziskovanje osebnosti in njegove paradigme

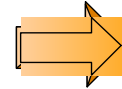
- Študije dvojčkov
- Razvojne študije
- Eksperiment, kvazieksperiment, naravni eksperiment
 - Kriterijske razlike
 - Učinek tretmaja
 - Oseba, situacija, interakcija
 - Naravni eksperiment: Luciferjev in angelski učinek
- Korelacijsko raziskovanje
 - Korelacije med spremenljivkami
 - Parcializacija korelacij
 - Korelacija s kriterijem
- Multivariatno raziskovanje
 - Latentna struktura kognicije (inteligentnost...)
 - Latentna struktura konativnega prostora osebnosti (osebnostne dimenzije, emocionalnost, motivacija, vrednote...)
- Multivariatni vzročni modeli

eksperimentalno raziskovanje

korelacijsko raziskovanje

multivariatno raziskovanje

Vpliv dednosti in okolja

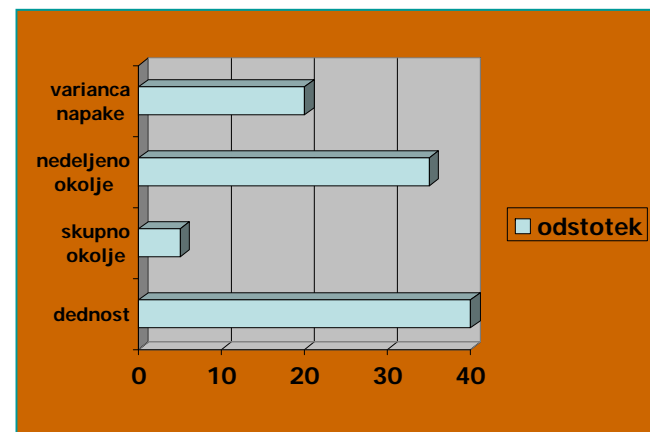
- Kako ugotavljati vpliv dednosti in okolja na osebnostne lastnosti
- Tip eksperimenta: eksperiment z nedirektnim variiranjem (genetskih variacij ne moremo direktno povzročati) (kvazieksperiment); med skupinami (pari ED : pari DD : ev. tudi nesorodni pari)
- Kaj moramo kontrolirati? Vplivi okolja: ED in DD v skupnem in ločenem okolju
- Prva paradigma – študije dvojčkov: primerjava konkordantnosti enojajčnih in dvojajčnih dvojčkov
- Druga paradigma – adopcijske študije: primerjava konkordantnosti med posvojenimi in biološkimi pari
- Izračunavanje koeficientov konkordantnosti (oblika intraklasne korelacije /znotraj parov/)
- Iz razlik v konkordantnosti se lahko računajo koeficienti dedljivosti (hereditarnosti)

ED isto okolje ED različno okolje

DD isto okolje DD različno okolje

posvojenci – biološki starši

posvojenci – adoptivni starši

Razvojne študije: vpliv starosti na osebnostne lastnosti

- Problematika osebnostnega razvoja
- Problemi:
 - Vpliv časa (razvojni vpliv)
 - Vpliv kohorte (generacije)
 - Vpliv kulture in duha časa
- Paradigme razvojnega raziskovanja (desno glej pregled, Woolf, 1998)
 - Vz dolžni (longitudinalni) dizajn
 - Prospektivni
 - Retrospektivni
 - Prerezni dizajn
 - Dizajn časovnega pomika (time lag)
 - Kombinirani dizajni

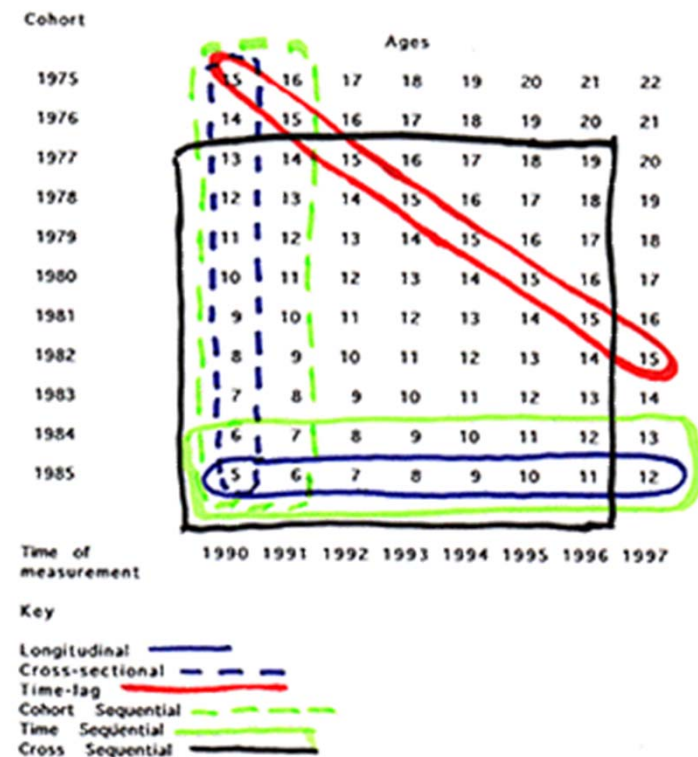
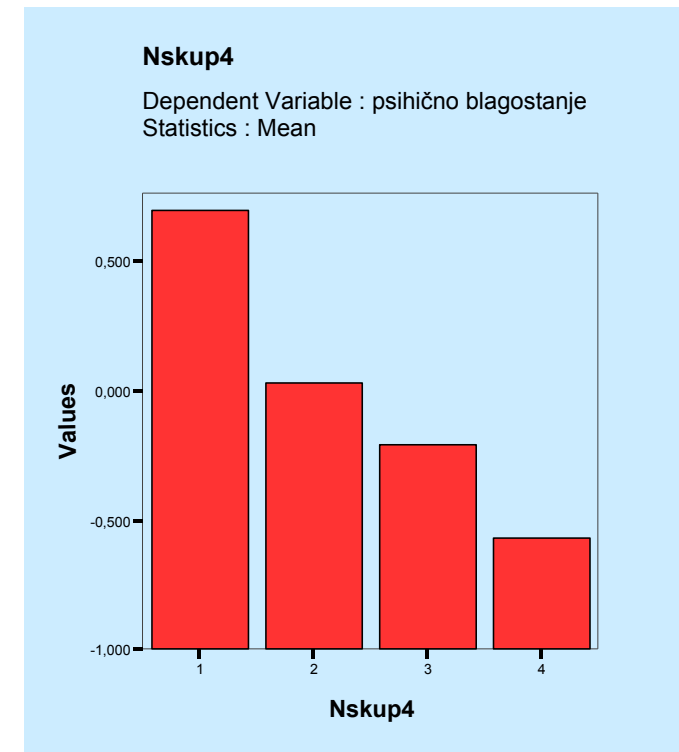

Figure 3: Design strategies for use with age as a factor

Vpliv osebnostnih lastnosti na (zunanji) kriterij

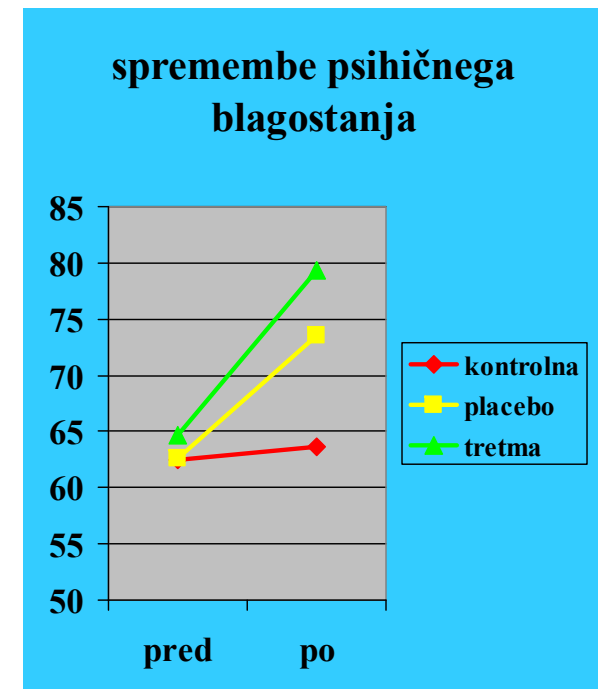
- Ali se skupine oseb z različno osebnostno strukturo razlikujejo glede nekega relevantnega kriterija (obnašanja, neke druge lastnosti...)
- Npr. ali se osebe z različno stopnjo nevroticizma v splošnem počutijo dobro
- Štiri skupine oseb z različno stopnjo N (merjeno z vprašalnikom) (NS)
- Ocena psihičnega blagostanja (merjeno z vprašalnikom) (OS)
- Analiza variance in t-test(i)
 - Razlike med skupinami so pomembne, razen med skupinama 2 in 3 (ki pa se približuje pomembnosti)
 - Osebe z višjo stopnjo N se torej signifikantno razlikujejo glede na psihično blagostanje od oseb z nižjo stopnjo N (tudi korelacija med N in psihičnim blagostanjem je -0,47 in je visoko signifikantna)

Vpliv tretmaja na osebnostne značilnosti

- Kako nek tretma ali kaka druga sprememba vpliva na osebnostne lastnosti?
- Npr.: vpliv psihoterapije na psihično blagostanje (dobro počutje)
 - Eksperimentalna skupina, ki opravi antistresni in antidepresivni tretma
 - Kontrolna skupina, ki tega ne prakticira
 - Placebo skupina, ki jemlje placebo preparat “za dobro počutje”
 - Meritve psihičnega zdravja pred in po prakticiranju
- Po tretmaju so se razlike pojavile, pri čemer kontrolna skupina ni nič napredovala
- Najbolj se je spremenilo PB pri tretirani skupini, a signifikantno se je spremenilo tudi pri placebo skupini
- Najbolj zanimivo je, da je rezultat pri tretirani skupini sicer najvišji, vendar se od rezultata placebo skupine signifikantno ne razlikuje
- Zaključek?
 - Tretma ni učinkoval bistveno bolje od (avto)sugestije
- Pomembno bi bilo še ponoviti meritve in oceniti trajnost učinkov

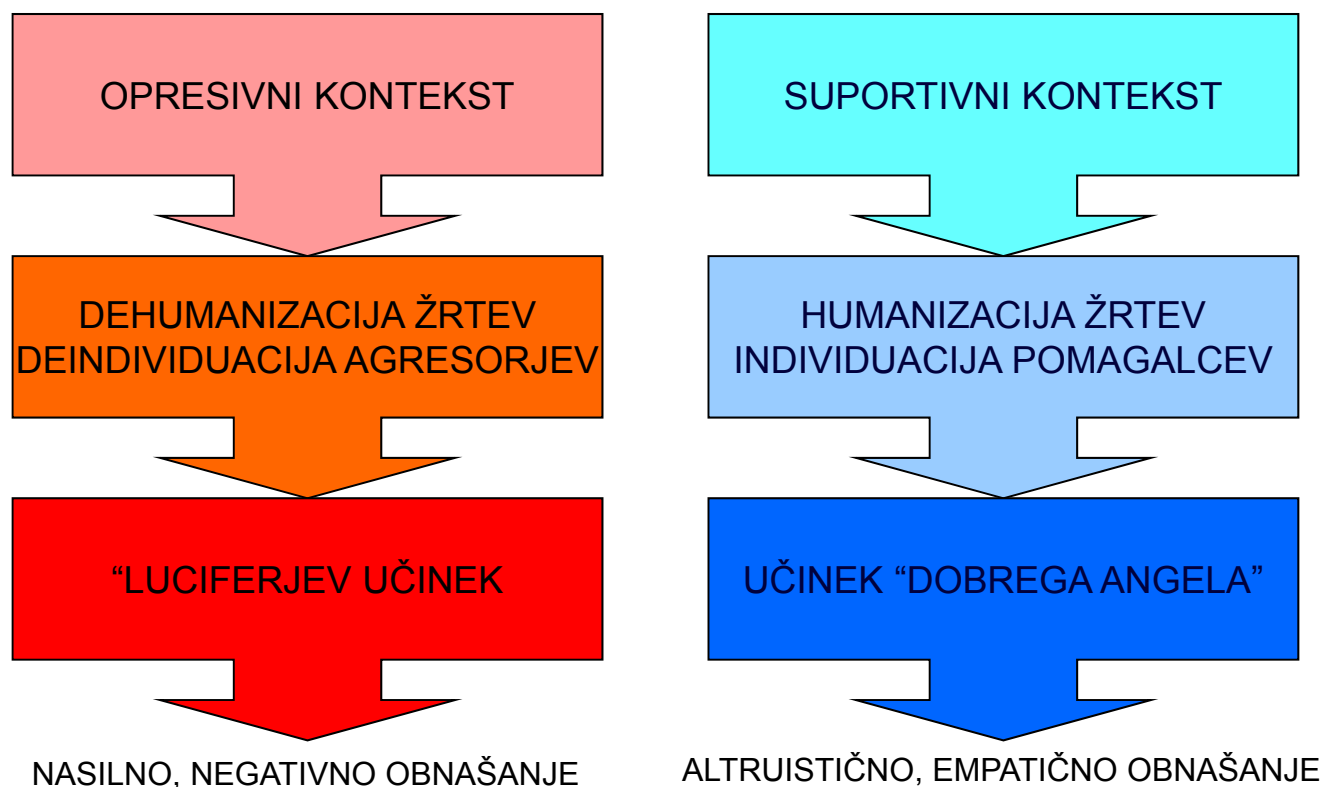
Naravni eksperiment

- Približevanje naravni situaciji
- Pomembni primeri raziskav
 - Pomagalno obnašanje
 - Darley, Latane, Batson...
 - Pomen situacijskega pritiska in vloge
 - Število pomagalcev, razprševanje odgovornosti
 - Vloga altruizma in empatije
 - Pomen drugih osebnostnih lastnosti
 - Negativno obnašanje
 - Milgram, Zimbardo...
 - Pomen situacijskega konteksta, vloge...
 - Dehumanizacija
 - Deindividuacija
 - Luciferjev učinek (nasproti angelskemu)

“Lucifer” in “dobri angel”

- Kdaj se začno dobri ljudje slabo obnašati (Luciferjev učinek) in slabi dobro (angelski učinek)
 - Manipulacija situacijskega konteksta, ki vsiljuje vlogovno obnašanje in stereotipe
 - Prevzemanje vloge (samo po sebi ne učinkuje, če ni podprto z ...)
 - Dehumanizacijo – humanizacijo “obsojencev” in deindividuacijo “paznikov” ali humanizacijo “žrtev” in individuacijo “pomagalcev”

Korelacije med spremenljivkami

- Korelacije med osebnostnimi dimenzijami
- Kako so povezani nevroticizem, stresorji (objektivna stresna situacija), občutenje negativnega stresa (distres) in izgorelost?
- Korelacije povedo stopnjo soodvisnosti, ne povedo pa nič o vzročnem vplivu (npr. nevroticizma, stresorjev in distresa na izgorelost)
- Korelacija s kriterijem
 - Primer: N in izgorelost ($r = 0,432^{**}$)
- Parcializacija korelacij
 - Ali bi N in izgorelost še korelirala, če bi bila stopnja distresa med osebami konstantna (izenačena)
 - Parcialna korelacija med N in izgorelostjo (parcializirana glede na distres) se bistveno zmanjša ($r = 0,241$), vendar ostaja signifikantna
 - In se praktično ne spremeni, če odnos parcializiramo glede na stresorje ($r = 0,421$)
 - N torej povečuje nevarnost, da nastopi izgorelost, ne glede na vpliv distresnosti in zunanjih stresorjev

	izgorelost_1	nevroticizem	stresorji	osdistres
izgorelost_1	1	,432**	,288**	,656
nevroticizem	,432**	1	,109	,406
stresorji	,288**	,109	1	,341
osdistres	,656**	,406**	,341**	1

Latentna struktura

- Faktorska analiza
 - Generalni faktor, temeljne dimenzije...
- Sposobnosti
- Osebnostne poteze
- Samopodoba
- Motivi, vrednote

Napovedna vrednost osebnostnih značilnosti

- Koliko ima neka značilnost skupne variance z njenimi prediktorji?
- Kolikšna je prediktivna moč osebnostnih prediktorjev v odnosu do nekega kriterija?
- Primer: ali in koliko lahko na podlagi petih velikih napovedujemo stopnjo izgorelosti
- Linearna regresija (regresijska analiza; specifikacijske enačbe)
- Prediktorji (NS): temeljne dimenzije osebnosti
- Kriterij (OS): izgorelost na delovnem mestu
- Analiza z vsemi prediktorji
- Analiza po korakih
- Pomemben prediktor je samo N